

М'ЯСНА ПРОМИСЛОВІСТЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено стан та особливості розвитку м'ясної промисловості України, тенденції розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів, рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів за квінтільним розподілом доходів населення

Швидкі зміни економічної ситуації в Україні, пов'язані з продовольчою і фінансовою глобальними кризами вимагають посилення уваги до харчової промисловості, яка є однією із стратегічно значущих галузей економіки. Харчова промисловість відіграє провідну роль в забезпеченні продовольчої безпеки України та задоволенні потреб населення в продуктах харчування. Особливої уваги потребує м'ясна промисловість, головним завданням якої є забезпечення населення різноманітними м'ясними продуктами — важливими білковими біологічно повноцінними продуктами.

Проблемами різних аспектів розвитку вітчизняної м'ясної промисловості переймаються багато вчених. Питання щодо підвищення конкурентоспроможності сировинної бази, зокрема тваринництва, досліджені в роботах П.С. Березівського, В.І. Бойка, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, М.К. Пархомця, П.Р. Пуцентейла, П.Т. Саблука та ін. Теоретичні та практичні проблеми конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості вивчаються такими вченими,

як О.І. Драган, П.О. Заремба, В.І. Ємцев, Ю.П. Подухович, В.І. Попов, О.О. Рудич та ін. Проте зазначені питання розвитку м'ясної промисловості потребують подальшого дослідження з позиції розв'язання продовольчої безпеки.

Метою статті є дослідження сучасного стану і перспектив розвитку м'ясної промисловості України з позицій забезпечення населення м'ясопродуктами на рівні фізіологічних норм споживання.

М'ясна промисловість України має значні потужності й налічує понад 3,5 тисяч підприємств: 110 м'ясокомбінатів, 20 птахокомбінатів, 15 м'ясопереробних заводів і ковбасних фабрик, значну кількість цехів малої потужності [1]. У залежності від потужності діючих вітчизняних підприємств м'ясної промисловості ринок м'яса та м'ясопродуктів поділений таким чином, що великі підприємства з обсягами виробництва понад 50 тонн на добу формують майже половину обсягу пропозиції на даному ринку (рис. 1).

Вказані підприємства мають не тільки розвинену систему збуту й логістики, але й свої власні сировинні бази. Більшість з цих підприємств відносяться до сектору птахівництва й перша п'ятірка рейтингу складається винятково з підприємств, що займаються переробкою м'яса птиці. Слід зазначити, що частка великих підприємств м'ясної промисловості, виробнича

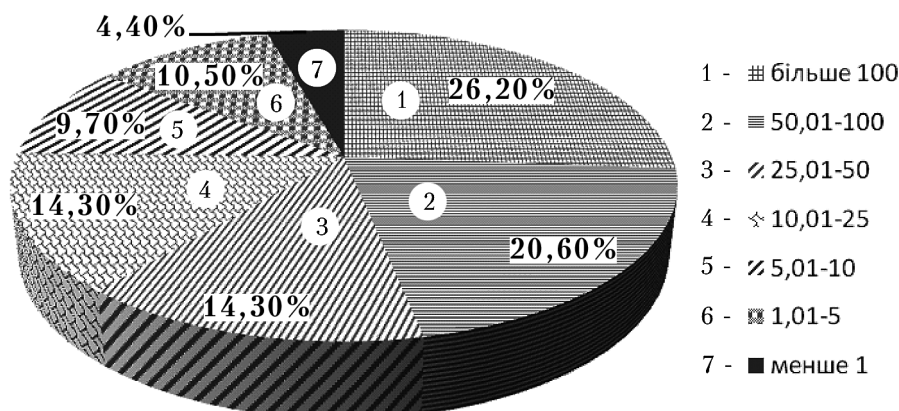

Рис. 1. Структура ринку м'яса та м'ясопродуктів в залежності від потужності добового обсягу виробництва підприємств м'ясної промисловості у 2011 році, т (тут і далі розрахунок автора на основі [2])

потужність яких понад 100 тонн на добу, становить менш одного відсотка серед діючих підприємств.

Проведений аналіз наукових праць свідчить, що нині українські підприємства не орієнтуються на вітчизняного виробника м'ясної сировини. Відносини між виробниками м'ясної сировини і переробними підприємствами м'ясної промисловості характеризується розбалансованістю у формуванні взаємовигідної ціни і, як результат, – незабезпеченість м'ясопереробних підприємств сировиною вітчизняного виробництва в достатній кількості [3;4]. Саме тому український ринок м'яса та м'ясопродуктів залежить від імпорту цієї продукції, яка не завжди відповідає вимогам якості та безпеки. Вітчизняне виробництво м'яса та м'ясопродуктів а також їх імпорт наведено в табл. 1.

Аналіз даних табл. 1 показує, що існують певні періоди зі значною імпортозалежністю країни (співвідношення імпорту до власного виробництва становить понад 20 %). Так, 2005 р. пов'язаний з вимушеним забоєм тварин у 2004 році, що був зумовлений сильною посухою і недостатньою кількістю кормів, а 2008 і 2009 роки пов'язані з глобальною фінансовою кризою. Зміни у виробництві м'яса та м'ясопродуктів протягом аналізованого періоду відбувалися не лише кількісно, але й якісно.

М'ясо є висококонцентрованою складовою раціону харчування, цінність якої визначається білковим

компонентом, а яловичина за своїми смаковими властивостями та вмістом поживних речовин переважає всі інші види білків. Аналіз структури реалізованої продукції тваринництва і птахівництва у 2000 році показав, що на основний «стратегічний» ресурс – яловичину, припадало майже половина обсягу виробництва (45 %), а в 2011 році її частка скоротилася до 18,6 %, водночас виробництво м'яса птиці, навпаки, збільшилось майже у 4 рази [2].

В останні роки відбувається поступова зміна в структурі виробництва м'ясопереробної галузі м'ясної промисловості у напрямі нарощування виробництва готових видів продукції (насамперед ковбасних виробів) та напівфабрикатів (табл. 2).

Необхідно відмітити той факт, що за останні два роки аналізованого періоду обсяг виробництва ковбасних виробів на одну особу майже такий, як і загальний обсяг виробництва м'яса яловичини і свинини. Таке становище зумовлене сучасними ринковими тенденціями: зміною стандартів споживання значною частиною населення та скороченням часу на приготування їжі.

Нестабільна ситуація у виробництві та імпорті м'яса протягом 2000–2011 рр., що включає зміни структури, кількості та якості м'ясної сировини (в імпорті – здебільшого м'ясні каркаси) позначилися на динаміці виробництва ковбасних виробів. В Україні виробництво ковбасних виробів поділяють на декілька основних

Таблиця 1

Динаміка імпорту і власного виробництва м'яса та м'ясопродуктів в Україні*

Показник	Рік							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво, тис. т	1663	1597	1723	1912	1906	1917	2059	2144
Імпорт, тис. т	38	325	269	245	550	439	378	244
Співвідношення імпорту до власного виробництва, %	2,3	20,4	15,6	12,8	28,9	22,9	18,4	11,4

Таблиця 2

Виробництво м'яса і м'ясопродуктів на одну особу в Україні в динаміці, кг

Показник	Рік									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Яловичина і телятина, свіжі (парні), охолоджені, морожені	5,6	4,4	4,1	4,2	4,7	3,7	2,8	2,4	1,7	
у % до попереднього року		78,6	93,2	102,4	111,9	78,7	75,7	85,7	70,8	
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, морожена	2,1	1,9	2,1	3,3	4,4	3,7	2,9	3,8	4,6	
у % до попереднього року		90,5	110,5	157,1	133,3	84,1	78,4	131,0	121,1	
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці свіжі чи охолоджені морожені	3,5	5,0	7,0	8,9	11,8	14,2	16,1	17,1	18,0	
у % до попереднього року		142,9	140,0	127,1	132,6	120,3	113,4	106,2	105,3	
Вироби ковбасні	5,7	7,0	6,6	6,4	7,1	7,3	5,9	6,1	6,3	
у % до попереднього року		122,8	94,3	97,0	110,9	102,8	80,8	103,4	103,3	
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці)	1,5	4,6	3,0	3,2	3,8	2,0	1,6	2,1	2,4	
у % до попереднього року		306,7	65,2	106,7	118,8	52,6	80,0	131,3	114,3	

груп: ковбаси варені, сосиски, сардельки; напівкопчені ковбаси; ковбаси варенокопчені, сиров'ялені, сирокочені; ковбаси ліверні; копчення та інші м'ясні делікатеси (табл. 3).

Аналізований проміжок часу можна поділити на декілька періодів:

період 1990–2000 рр. — спад у виробництві ковбасних виробів, зумовлений трансформаційними змінами економіки країни;

період 2001–2008 рр. — позитивна динаміка виробництва практично всіх видів ковбасних виробів (зростання майже у 2 рази) за винятком 2006 р., де спад був спричинений обмеженням експорту;

період 2009–2011 рр. — різкий спад виробництва й поживлення виробництва всіх видів ковбасних виробів, що спровоковано дією міжнародної фінансової кризи і кризовими явищами на світовому ринку продовольства.

У структурі виробництва ковбас протягом аналізованого періоду головне місце посідають ковбаси варені, сосиски та сардельки.

Важливою компонентою господарської діяльності вітчизняних м'ясопереробних підприємств, яка впливає на обсяг виробництва м'ясопродуктів є експорт, розвиток якого наведено в табл. 4.

Таблиця 3

Динаміка виробництва ковбасних виробів в Україні за видами продукції

Показник	Рік									
	1990	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього ковбасних виробів, тис. т	900	271	332	309	301	330,3	335	272	281	290
у % до 1990 р.	—	30,1	36,9	34,3	33,4	36,7	37,2	30,2	31,2	32,2
у % до попереднього року	—	129,7	122,5	93,1	97,4	109,7	101,4	81,2	103,3	103,2
в т.ч. варена ковбаса, сосиски, сардельки, тис. т	534	179	235	205	191	210	215	178	183	189
у % до 1990 р.	—	33,5	44	38,4	35,8	39,3	40,3	33,3	34,3	35,4
у % до попереднього року	—	134,6	131,3	87,2	93,2	109,9	102,4	82,8	102,8	103,3
Напівкопчена ковбаса, тис. т	182	44	49,5	52,5	55,6	56,5	59,8	49,8	51,3	52,6
у % до 1990 р.	—	24,2	27,2	28,8	30,5	31	32,9	27,4	28,2	28,9
у % до попереднього року	—	137,5	112,5	106,1	105,9	101,6	105,8	83,3	103	102,5
Варенокопчені, сиров'ялені, сирокочені, включаючи «салямі», тис. т	н.д.	23,9	23,6	26,9	33	40,3	35,9	27,3	28,4	30,1
у % до попереднього року	—	663,9	98,7	114	122,7	122,1	89,1	76	104	106
ковбаса ліверна, тис. т	н.д.	6,4	8,3	9,3	6,7	8,1	7,5	5,6	5,5	6
у % до попереднього року	—	—	129,7	112	72	120,8	92,6	74,7	98,2	109,1
Інші, тис. т	184	17,7	15,6	15,3	14,7	15,4	16,8	11,3	12,8	12,3
у % до 1990 р.	—	9,6	8,5	8,3	8	8,3	9,1	6,1	7	6,7
у % до попереднього року	—	40,2	88,1	98,1	96,1	104,7	109,1	67,3	113,3	96,1

Таблиця 4

Динаміка експорту м'яса і м'ясопродуктів з України

Показник	Рік									
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
М'ясо субпродукти, тис. т	151,3	87,2	64,1	12,4	39,7	25,4	37,9	46,5	80,5	
у % до попереднього року	—	52,98	73,51	19,34	320,16	63,98	149,21	122,69	173,12	
Сосиски, ковбаси та аналогічні вироби з м'яса, тис. т	1,4	1,1	0,6	0,15	0,16	0,17	0,15	0,23	0,68	
у % до попереднього року	—	110	54,55	25	106,67	106,25	88,24	153,33	295,65	
Готові чи консервовані продукти з м'яса, тис. т	7,6	14	12,2	7,8	2,6	0,98	0,53	0,68	1,1	
у % до попереднього року	—	144,33	87,14	63,93	33,33	37,69	54,08	128,3	161,76	
Всього, тис. т	160,2	102,3	76,8	64,69	42,46	26,55	38,58	47,41	82,28	
у % до попереднього року	—	58,36	75,07	84,24	65,63	62,53	145,31	122,89	173,55	

Слід зазначити, що корінний перелом у зовнішній торгівлі м'ясом та м'ясопродуктами стався 2006 р. Протягом року діяла заборона на експорт української м'ясо-молочної продукції до Росії, після скасування якої відновити обсяги поставок так і не вдалося. Основу українського експорту м'яса та м'ясопродуктів до 2009 р. традиційно становила яловичина морожена (у 2011р. 9 тис. т), а основні імпортери – Росія (76 %) і Казахстан (18 %) [5].

У 2010 році почався експорт м'яса свинини, понад 90 % якого імпортує Росія, а 2011 р. географія експорту розширилась до Молдови та Гонконгу. Значні темпи набирає експорт м'яса птиці. Так, у 2007–2010 рр. обсяги експортованої продукції практично щорічно подвоювались, а 2011 р. експорт м'яса птиці зріс на 53 % порівняно з 2010 р. і становив майже 70 % у структурі м'ясного експорту України. Цей вид м'яса експортується до країн СНД, Грузії, Вірменії, а також до країн Південно-Східної Азії (В'єтнам, Гонконг).

Щодо експорту ковбасних виробів, то до 2005 р. обсяги були відносно високими, але з моменту введення заборони (2006 р.) різко скоротилися й почали відновлюватися тільки у 2011 році. Понад 95 % загального обсягу експорту ковбасних виробів постачається до Росії (більше 50 %) та Молдови [5].

Обсяг пропозиції м'яса та м'ясопродуктів на вітчизняному продовольчому ринку залежить від ор-

ганізаційних факторів виробництва і можливостей сировинної бази, а також від обсягу попиту на дану продовольчу групу, бажання і платоспроможності вітчизняного споживача. Оскільки бажання споживача відносно будь-якого товару має суб'єктивний характер, то платоспроможність залежить, насамперед, від ціни товару та доходу споживача. Саме тому постає питання щодо визначення впливу цінового фактора на зміну обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів, а відповідно й дослідження динаміки темпів його приросту та інфляції на ринку споживчих товарів, зокрема м'яса та м'ясопродуктів (табл. 5).

Якщо у 2010–2011 рр. чітко проявляється дія закону попиту, то у 2007–2009 рр. – не спостерігається. На нашу думку, пряма залежність між зміною обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів і зміною індексу цін на дану товарну групу у 2007–2009 рр. пов'язана з дією ефекту доходу. Невизначеність щодо зворотного зв'язку між зміною обсягу споживання м'яса та м'ясопродуктів і зміною індексу цін пов'язана ще й з тим, що в країні не досягнуто фізіологічного рівня споживання цих продуктів на особу.

За даними експертів ринку, близько 60–65 % (63,1 % у 2011 р.) обсягу попиту на м'ясну продукцію сконцентровано на групі товарів середнього цінового діапазону [6;7]. Наступну групу становить м'ясна продукція для населення з доходами нижче середнього рівня (15–20 % обсягу попиту), а продукція

Таблиця 5

Динаміка основних показників ринку м'яса та м'ясопродуктів України
(%, грудень до грудня попереднього року)

Показник	Рік										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Індекс споживчих цін	129,7	83,1	111,0	148,6	115,8	91,7	119,0	122,3	112,3	109,1	104,6
Темп приросту споживчих цін	-	-56,1	25,1	25,3	-28,3	-26,3	22,9	2,7	-8,9	-2,8	-4,1
Індекс цін на продукти харчування	107,9	97,6	111,1	115,2	110,2	103,2	123,7	124,5	110,0	110,9	100,7
Темп приросту цін на продукти харчування	-	-10,6	12,2	3,6	-4,5	-6,8	16,6	0,6	-12,3	0,8	-9,2
Індекс цін на м'ясо та м'ясопродукти	127,5	89,9	108,4	135,9	118,4	97,9	113,9	134,0	106,2	104,1	109,8
Темп приросту цін на м'ясо та м'ясопродукти	-	-41,8	17,1	20,2	-14,8	-20,9	14,0	15,0	-26,2	-2,0	5,5
Споживання м'яса та м'ясопродуктів на 1 особу (кг/рік)	31,0	33,0	35,0	39,1	39,0	42,0	45,7	50,6	49,7	52,0	51,2
Темп приросту споживання	-	6,1	5,7	10,3	0,0	7,1	6,7	10,0	-19,0	4,6	-1,5

Таблиця 6

Споживання м'яса та м'ясопродуктів за квінтільними групами середніх доходів у 2011 р.
відносно фізіологічних норм*

Показник	Фізіологічна норма споживання, кг	За квінтільними (20%-ми) групами						
		I	II	III	IV	V	із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими прожиткового мінімуму	
М'ясо і м'ясопродукти	80	0,48	0,66	0,77	0,86	1,04	0,47	

*Розрахунок автора за даними джерела [8].

для споживачів з високими доходами забезпечує 10–15 % обсягу попиту.

За аналізований період спостерігається зростання доходів громадян. Так, частка населення із середньодушовим загальним доходом на місяць, нижчим прожиткового мінімуму, 2000 р. становила у грошовому вимірі майже 89,8 %, а 2011 р. — 23,5 % [2]. Це позначилося на витратах стосовно продовольчих товарів, включаючи харчування поза домом, алкогольні напої й тютюнові вироби. Відсоток витрат домогосподарств на зазначені продукти зменшився з 62,7 % в 2000 р. до 53,6 % у 2011 р. Водночас у розвинених країнах світу частка витрат населення на продовольчі товари становить 15–20 % сімейного бюджету. Сучасною економічною наукою доведено, що перевищення частки витрат на продовольчі товари 50 % межі свідчить про низький життєвий рівень населення і є одним з індикаторів бідності.

Незважаючи на поступове зростання купівельної спроможності населення, для України характерне значне розшарування споживачів за рівнем доходів, що впливає на кількісний і якісний обсяг споживання (табл. 6).

Аналіз даних табл. 6 показує, що збільшення диференціації населення за доходами зумовлює диференціацію у споживанні м'яса та м'ясопродуктів між першою та п'ятою квінтільними групами більш ніж у 2 рази.

Значне розшарування споживачів за рівнем доходів в Україні впливає як на кількісний, так і на якісний обсяг споживання. Помітна диференціація доходів населення країни спричинила існування двох сегментів на ринку м'ясопродуктів. Перший сегмент — це продукти високої якості й ціни, які вироблені відповідно ДСТУ. На цей сегмент припадає лише 10 % усієї виробленої м'ясної продукції. Другий сегмент — продукти невисокої якості, які вироблені відповідно ТУ і мають відносно низькі ціни. Якщо для першого сегменту можливе зростання ціни м'ясопродуктів з підвищенням якості цієї продукції, то для другого сегменту застосування такої дії ускладнене.

Слід зазначити, що зі вступом України до СОТ і подальшою євроінтеграцією проблема якості для вітчизняних товаровиробників м'яса та м'ясопродуктів стає головною. Більшість вітчизняних товаровиробників цієї продукції не витримують конкуренції, оскільки іноземні підприємства оснащені сучаснішим обладнанням, передовою лабораторною технікою, мають значний досвід і відповідну систему стандартизації. Впровадження на вітчизняних м'ясопереробних підприємствах системи менеджменту якості підприємства за міжнародними стандартами ISO 9000 дає

можливість створити відрегульований механізм попереджувальних заходів щодо появи претензій до якості виробленої продукції. Такі лідери м'ясної промисловості як ТОВ «М'ясокомбінат Ювілейний», ЗАТ «Луганськм'ясо», ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат», ТОВ «М'ясокомбінат «Ятрань», орієнтуються на бездоганну якість власної продукції. Вони гармонізували стандарти якості з міжнародними й отримали сертифікат відповідності щодо системи контролю ISO 9001:2001 [6]. Якості виробленої продукції цих м'ясопереробних підприємств сприяє той факт, що вони вже мають власну тваринницьку базу і розглядають питання щодо створення власної кормової бази.

Висновки. Викладене свідчить, що стратегічним завданням для України стає підвищення рівня продовольчого споживання за рахунок економічної доступності харчових продуктів. Для досягнення цієї мети стосовно м'яса та м'ясопродуктів необхідне нарощення сировинної бази шляхом розвитку вітчизняного тваринництва, насамперед м'ясного скотарства, відновлення його кормової бази з розширенням площі під кормові культури; запровадження енергозберігаючих технологій та технологій комплексної переробки м'ясної сировини, що забезпечить виробництво високоякісної продукції широкого асортименту з подовженим терміном її зберігання; забезпечення державної підтримки у сфері організації об'єднань підприємств м'ясопереробної галузі з сільським господарством у формі кооперативів, товариств тощо; підвищення жорсткості штрафних санкцій стосовно неякісної продукції; зростання ролі держави щодо підвищення добробуту громадян і зменшення рівнів диференціації доходів населення.

Використані джерела

1. Спеціалізація і поєднання галузей сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-123/doc-204/>.
2. Офіційний сайт Держкомстату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Попов В.І. Тенденції розвитку м'ясної отрасли: мнение эксперта / В. І. Попов // Мир Продуктов. — 2009. — № 10(59). — С. 13–15.
4. Логоша Р.В. Стан та тенденції розвитку підприємств м'ясопереробної галузі України / Р. В. Логоша. // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2012 — № 3(69) — С. 125–129. — (Серія: Економічні науки).
5. Святківская Е. Экспорт украинской продукции: мифы и реальность [Электронный ресурс] / Е. Святківская // Мясной бизнес. — 2012. — № 11(117) — Режим доступа: <http://www.meatbusiness.ua/article.php?p=818&j=2>.
6. Дичаковська В. М'ясна стагнація [Електронний ресурс] / В. Дичаковська. — Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/myasna-stagnacya.html>.
7. На рынке колбасных изделий нет лидера [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/art7172.html>.
8. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2011 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.